

UDK:619.616.993.192.

QORAMOLLARNI TEYLERIOZ KASALLIGIDAN ASRASH BUGUNGI KUNNING DOLZARB MUAMMOSI

Do'skulov V.M. - v.f.n., dotsent v.b.,

Ilmiy rahbarlar- **Yunusov X.B** - b.f.d., professor,

G'afurov A.G' - v.f.d., professor

Abrorov O.S. - talaba

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

Veterinariya ilmiy tadqiqot instituti

Annotatsiya. При лечении тейлериозе узбикарб в комплексе делагилом, сульфантролом или бутачем, тейлексом, бупаконом, телемаксом в дозе по 5,0 мл на 100 кг живой массы животных дважды с интервалом 24 часа. С профилактической целью применяют полиамидин-п и жидкую культуральную вакцину.

Ключевые слова: тейлериоз, бабезиоз, анемия, бутачем, тейлекс, бупакон, телемакс, полиамидин, паразит.

Summary. For the treatment theileriosis uzbekarb in complex delagilom, sulfantrol or butachem, teyleks, bupakon, telemax at a dose of 5,0 ml per 100 kg weight lived animals twice with an interval 24 hours. With prophylactic whole poliamidin and liquid vaccine culture.

Key words: cattle, theleirosis, babezioza, anemia, butachem, teyleks, bupakon, telemax, poliamidin, parasite.

Mavzuning dolzarbligi. Respublikamiz mustaqillikka erishgach, qo'pgina sohalar kabi chorvachilik sohasida ham keng islohotlarni amalga oshirdi. Jumladan veterinariya va chorvachilik sohasida ham muayyan yutuqlarga, respublikamiz hududiga chetdan kirib kelishi xavfi bo'lgan turli xil yuqumli-yuqumsiz va parazitlar kasalliklarini oldini olish va tizimli tadbirlarni yo'lga qo'yilishiga erishildi.

Mamlakatda chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishni ko'paytirish hisobiga oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, ishlab chiqarishning zamonaviy usullarini keng joriy etish, bu orqali qo'shilgan qiymat zanjirini yaratish, chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, hamda qoramollarning protozooy kasalliklari va ularga qarshi kurashishda davolash, profilaktik chora-tadbirlari ishlab chiqish hamda uni ishlab chiqarishga joriy etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 8 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasida chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini rivojlantirish bo'yicha 2022–2026 yillarga mo'ljallangan dasturni tasdiqlash to'g'risida»gi PQ-120-sonli qarori ushbu vazifani bajarishda dastur amal bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur vazifalarni bajarishda chorva mollarining qon-parazit kasalliklariga qarshi chora-tadbirlarini mahalliy xom ashyolardan yaratilgan dori-darmonlar asosida

takomillashtirish, hamda mazkur yo'nalishda tubdan yangi uslub vositalarini ishlab chiqish muhim muammolar sarasiga kiradi.

Qoramollarning qon-parazitar kasalliklari o'tkir okimda kechuvchi, patogenezida intoksikatsiya, anemiya, oriqlanish, qon aylanish va nafas olish sistemalari faoliyatining buzilishi kabi klinik belgilar namoyon bo'ladigan transmissiv kasallikdir. *H.anatolicum* va *H.detrutum* kasallik tarkatuvchi kanalar xisoblanadi.

O'zbekistonning barcha xududlarida ham qoramollarning qon-parazitar kasalliklari keng tarqalgan. Bu kasallikka chalingan mollar o'z vaqtida maxsus dorilar bilan davolanmasa uning 80-90% nobud bo'ladi va qolgan 10-20% ishlab chiqarishda yaroqsiz bo'lib qoladi.

Qoramollarning qon-parazitar kasalliklari ichida eng og'ir kechuvchisi bu teylerioz kasalligidir.

Kana chaqqandan so'ng 16-20 kunlari molning tana harorati 41,2-42,0°S gacha ko'tarilib ishtahasi yo'qoladi, kavsh kaytarmaydi, yo'taladi, tashki limfatik (kurak oldi, son va yelin usti) bezlari 3-4 barobargacha kattalashganligi ko'zga tashlanadi va paypaslaganda og'riq seziladi. Yurak-qon tomir faoliyati sustlashadi, kamqonlik va intoksikatsiya natijasida shilliq pardalar sarg'ayadi, qon quyilishlar, qovoqning shishishi hamda ko'zdan yosh oqishi kuzatiladi. (1-rasm). Mol oriqlab ketadi, sigirlar sut bermay qo'yadi, bo'g'ozlari ko'pincha bola tashlaydi.

1-rasm. Teylerioz bilan kasallangan mol holati

Qoramollarni qon-parazitar kasalliklardan davolashda, davolash ishlarini olib borishdan oldin ularni salqin va osoyishta joyga o'tkazish lozim. Ularga yengil hazm bo'ladigan barra o't, maydalangan lavlagi, endigina sog'ilgan sut, omixta yem qo'shib atala holida berilishi lozim.

Teyleriozni profilaktika qilish.

Teyleriozning profilaktikasi hayvonlar organizmini kasallikka qarshi tabiiy chidamlilik qobiliyatini oshirishga asoslangan maxsus tadbirlarni ishlab chiqarish, kasallik qo'zg'atuvchilarini tarqatuvchi kanalarga karshi kurashish va qoramollarning teyleriyalar bilan zararlanish yo'llarini bartaraf qilishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Veterinariya vrachi teyleriozdan xoli bo'lmagan fermer xo'jaligida xo'jalik rahbari bilan birgalikda epizootik holatni inobatga olgan holda fermer xo'jaligidagi chorvachilikni rivojlantirish rejasiga o'zining teyleriozga karshi chora-tadbirlarini ham kiritadi.

Umumxo'jalik tadbirlari: Teyleriozning oldini olishda asosiy e'tibor mustaxkam yem-xashak bazasini yaratishga karatiladi. Bunday tadbir to'rt faslga ham mos bo'lishi lozim. Qish faslida qoramollarning to'lik ratsion bilan, yaxshi sharoitda boqilishi bahor faslida qoramollarni o'rta semizlikda bo'lishiga olib keladi. Shunday tadbirlarni amalga oshirilganda, qoramollar organizmining invazion kasalliklarga karshi kurashish qobiliyati yuqori darajada bo'ladi.

Maxsus tadbirlar: Teyleriozni tarqatuvchi kanalarga qarshi kurash, ularning biologik va ekologik xususiyatlarini inobatga olgan holda olib borilishi lozim. Oldin eslatganimizdek kasallik tarqatuvchi kanalar molxonalarda, mollarda hamda yaylovlarda yashab o'z rivojini topishi mumkin. Shuning uchun kanalarga karshi kurashishda akaritsid preparatlarini qo'llash va molxonalarining sanitariya holatini yaxshilash tadbirlarini doimiy ravishda o'tkazish lozim.

Kimyoprofilaktika: Keyingi yillarda teyleriozdan xoli bo'lmagan xo'jaliklarda kimyoprofilaktika usullarini ishlab chikish borasida katta izlanishlar olib borildi va e'tiborga loyiq ilmiy-tadqiqot ishlar natijasida quyidagi tavsiyalar kilindi:

Teyleriozdan xoli bo'lmagan xo'jaliklarda aprel oyidan oktabr oyigacha har 15 kunda bir marta molning 100 kg tana vazni hisobiga 5,0 ml poliamidin-p preparatini teri ostiga yuborib turish tavsiya etiladi.

Maxsus profilaktika: Teyleriozga qarshi suyuq kultural vaksina mollarning limfoid va ichki organ xujayralaridagi teyleriyalarning shizogonal bosqichini sun'iy oziqa muhitlarida o'stirish evaziga tayyorlangan va u sovuq muhitda (kriogen usulida) muhofazalangan xujayralar massasidan iborat. Vaksina germetik yopiq ampulalarga joylashtirilgan bo'lib, doka o'ramlariga o'ralib, suyuq azot solingan d'yuvar idishida (-196⁰S) saqlanadi.

Ishlatish oldidan vaksina solingan o'rama d'yuvar idishidan chiqarib olinadi va o'ramadan ishlatish uchun zarur miqdordagi ampulalar chiqarib olinib 2-3 daqiqa davomida 38°-40°S dagi suv vannasida eritiladi.

Vaksina solingan ampulalar eritilgandan so'ng undagi vaksina shpris bilan so'rib olinadi va shpris yordamida erituvchi moddasi bo'lgan flakonga solinadi va molni terisi ostiga 1 ml dan qo'llaniladi.

Teyleriozni davolash.

Teyleriozni davolashda quyidagi kompleks chora-tadbirlarni qo'llash tavsiya etiladi:

- davolashning 1-3 kunlari ertalab molning har 100 kg tirik vazni hisobiga 2 mg mikdorida diamidin teri ostiga va shundan 6-8 soat keyin sulfantrolning 3%-lik

suvdagi eritmasidan kuniga bir martadan 2-3 kun davomida molning har 100 kg tirik vazni hisobiga 100 ml miqdorda vena qon tomiriga yuboriladi. Agar o'sha 3%-lik eritma 33%-lik etil spirtida tayyorlanib qo'llanilsa samaradorligi yuqori bo'ladi.

- davolashning 1-3 kunlari molning har 1 kg tirik vazni hisobiga 2 mg mikdorida diamidin va 5-6 kun davomida molning har 100 kg tirik vazni hisobiga 6 tabletkadan (1,5 gr) delagil suv bilan ichiriladi.

- teyleriozni davolashda 1-3 kunlari ertalab molning 1 kg tana vazni hisobiga 4 mg/kg mikdorida o'zbikarb (o'zbikarbning 4%-lik suvdagi eritmasidan molning 100 kg tana vazni hisobiga 10 mldan teri ostiga) va kechki payt 5-6 kun davomida molning 100 kg tana vazni hisobiga 6 tabletkadan (1,5 gr) delagil suv bilan ichiriladi;

- teyleriozni davolashda Saudiya Arabistonida ishlab chikarilgan Butachem yoki Theilex preparatlarining biridan davolashni 1-3 kunlari molning 100 kg tana vazni hisobiga 5,0 mldan mushagi orasiga qo'llaniladi;

- Adjanta pharma limited firmasi tomonidan Xindistonda ishlab chikarilgan Bupacon yoki Telemaks preparatlarining biridan davolashni 1-3 kunlari molning 100 kg tirik vazni hisobiga 5,0 ml dan mushagi orasiga qo'llaniladi.

- teyleriozni davolashda O'zbekiston va Xitoy hamkorligida ishlab chikarilgan Bupachek preparatining har 100 kg tirik og'irligiga kunaro 2 marta 5ml dan mushagi orasiga qo'llaniladi.

Teylerioz bilan kasallangan mollarni davolashda yuqorida keltirilgan maxsus preparatlarni qo'llash bilan bir vaktida simptomatik va gemopoetik dorivor moddalarni (glyukozaning 5%-lik eritmasidan molni 100 tana vazni hisobiga 100 mldan vena qon tomiriga, kofein benzoat natriyning 20% lik eritmasidan 10-20 ml dan terisi ostiga, hamda dissol, trisol preparatlarining birortasidan vena qon tomiriga 400 ml gacha yuboriladi. Og'iz orqali 200 ml gacha balik yog'i ichiriladi. Gemapoezni kuchaytiruvchi vitamin V12 preparatidan 500-1000 mkg gacha yoki ferropirin, trivit preparatlarining birortasidan molning 100 kg tana vazni hisobiga 20,0 mldan mushagi orasiga) qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Qoramollarniig teylerioz kasalliklariga qarshi olib borilgan davolash-profilaktika chora-tadbirlari zamonaviy uslub vositalarga asoslangan bo'lib uni veterinariya amaliyotiga joriy kilish natijasida chorvachilik xo'jaliklarini qon-parazitar kasalliklardan sog'lomlashtirishga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Imomov N. Teyleriozni davolashda Butachem va Theilex preparatlarining samaradorligi. "Zooveterinariya" jurnali. № 12, 2010 y., 22-24-6.

2. G'afurov A.F., Mavlanov S.I. Qoramollarni teyleriozdan asrash. "O'zbekistan qishlok xo'jaligi" jurnali, № 6, 2012 y., 9-10 b.

3. G'afurov A.F., Rasulov U.I., Do'skulov V. Koramollarni kon-parazitar kasalliklaridan asrash. "Zooveterinariya" jurnali. № 3, 2013 y., 21-24-6.

4. Gafurov A.F., Duskulov V. Novoe v terapii i profilaktike piroplazmozov krs. "Zooveterinariya", jurnali. № 4, 2013 y., 21-6.

5. Yunusov X.B., Ibragimov F.B., Do'skulov V.M. “Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash davr-talabi”. “Oziq-ovqat mahsulotlarni xavfsizligini ta'minlashning dolzarb vazifalari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 2023 y, 18-aprel. 3-7-b.

6. Yunusov X.B., Do'skulov V.M. Qoramollarni qon-parazitar kasalliklardan asrash bugungi kunning dolzarb muammosi. INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIM VA TADQIQOTLAR JURNALI. 2023 2/11. 44-48 b.